



За разлику од наступајућих последица и њихових размера, механизми настанка светске економске кризе су мање-више познати. Неолибералистички дерегулатори тржишта и актери култа похлепе су, зарад бескрајног увећавања профита, преселили кроз глобализацијске процесе већи део производње у Трећи свет, а обим финансијског капитала увишестручили у односу на укупан обим роба и злата на глобалном нивоу. Дајући при томе кредите грађанима са смањеном куповном моћи, а између себе обрћући „токсичне“ хартије од вредности, они су на дужи рок учинили неизбежним надолазећи економски суноврат. Време општег подношења рачуна је управо стигло.

Вишедеценијско генерисање ове кризе почивало је на рационализацији уверења како је перманентни, брзи привредни раст иманентан слободном тржишту. Превиђајући немогућност бесконачног развоја у систему где су границе дефинисане као коначне, овај се кредо, са игнорисањем чињеница ограничености ресурса (резерве већине основних досадашњих енергената довољне су, при овом обиму експлоатације и потрошње, за свега пар наредних деценија), роба и куповне моћи тј. потражње, „хранио“ виртуелизацијом, тј. вештачким напумпавањем светских финансија и, преко њих, светске економије. Раскорак између виртуелног и стварног на крају је довео до напрснућа пренадуваног глобалног економског балона. То јест, виртуелизација новца и профита ради одржавања уверења о бескрајном економском прогресу, а у циљу храњења похлепе која се све јаче сударала са реалношћу и чињеницама економских лимита, покушала је да их прекорачи и оповргне по принципу „Утолоко горе по реалност!“. И реалност је, баш због тога, последично стварно постала гора, јер је, пре тога, виртуелни глобални финансијски казино проиграо те „прогутао“ и много реалних економских добара оних који су у њега веровали.

Помнији посматрачи ескалације економске кризе видели су, испод ње, много дубљу, цивилизацијску и вредносну кризу, а неки, у самом њеном темељу, и духовну кризу. Кризу друштва која се клања идолима потрошње и хедонизма, узроковану и ношену неутаживом похлепом, као и кризу свих парадигми које су овакве друштвене односе стварале, одржавале и оправдавале. Зато се почетак економске кризе у јавности одмах и препознао као практични крај идеологије неолибералног економизма која је стајала као идеолошки темељ наизгед рационалног уверења о размерама бескрајног економског развоја и потенцијалног благостања кога доноси глобализација, а која се извргла у своју супротност.

Економска криза је, дакако, у највећој мери само очитовање, последица друштвених и

духовних кретања на економском пољу, која се потом враћа, одржава на најшири друштвени план. Чак и сам лични однос према привређивању и његовим продуктима, новцу и људима који га користе је и духовни однос, јер подразумева, као свој предуслов, заузимање вољног, вредносног, емотивно-мисаоног става који води од одлуке ка деловању, па се таквим треба и посматрати. Ма колико неко заступао становиште о (мањој или већој) аутономији економске сфере наспрам других врста односа у људској заједници, односно о њеном приоритетном, базном положају у односу на духовну „надградњу“, или, пак, заступао обрнуте погледе, једно је непорециво. Начелна становишта, погледи на свет, увек имају у свом вредносном сегменту урађену „компоненту вере“ која трансцендира поједине „конкретне“ чињенице на којима се базирају, укључујући ту и духовно-вредносно одношење онога који их са стране уочава и узима (или не) у обзир приликом њиховог теоријско-практичног уобличавања. И више од тога. Полазећи од овако изграђених начелних становишта у стварне економске односе, људи се и у њима понашају у складу са својим не само способностима, већ и надом, односно вером у успех која је и главни мотивациони покретач ових активности. А то је већ поље духа, били ми тога свесни или не. Цела историја идеје о економском, и не само економском прогресу, укључујући на крају и њену улогу у рационалном подупирању претварања глобалних финансија у својеврсни *perpetuum mobile* која је довела до садашње глобалне кризе, сведочи нам о томе.

Светска економска криза зато јесте много више од само економске кризе, она јесте и вредносно-духовна криза чији су симптоми ескалирали на пољу привређивања. Представљајући не само кризу економског неолиберализма, па чак ни шире, либералне идеологије као „најдуговечније“, последње модерне идеологије, она је стварни показатељ не само урушавања „последњег вида последње модерне идеологије“, не ни само урушавања стварности под моделирајућим, рационалним концепцијама позне модерне – она је драстична и по први пут општесветска манифестација најдубље кризе модерности, то јест – она је криза завршетка модерности.

Време модерне, време перманенте кризе

Модерна, кроз коју се развила западна цивилизација, која је колонизовала скоро читав свет, целим својим трајањем је била у знаку кризе односа појединца и заједнице, то јест покушаја одговора на кризу који су тежили да превазиђу и изграде стабилнији, а развијенији свет.

Кризе свакако постоје од како је света и века, али никада перманентне, таквих размера

и дубина као од времена модерне. Разумом претпостављајући и подстичући успостављање издвојених, „специјализованих“ сегмената живота из целине који израстају кроз жељу за својим проширењем и наметањем за тоталитет, или барем као главни критеријум у односу на тоталитет, модерна је ово сегментирање на приватно и јавно, друштво и државу, појединаца и колектив, веру и науку, економију и политику, сав њихов раскол и сукоб, покушала да превазиђе и тако утоли потребу за обједињеношћу, духовном или метафизичком. Сваки од ових, међусобно супротстављених сегмената живота, који је испрва само хтео да се еманципује и афирмише, касније је покушао да се наметне и тотализује над другим друштвеним сегментима. Ова „еволутивна“ борба издвојених партикула, порода модерне са својим идеолошко-рационалним пртљагом, њихово наметање и противстављање наметању, обележило је историју света задњих пет векова, да би се наизглед завршило поразима идеологија што су кроз тотализовање државе, нације и/или економско-класних односа покушале да остваре модерно преовладавање кризе, створивши још већу кризу и несрећу. Реактивно се окрећући контра модерних колективизама у правцу еволуираних израза либералног индивидуализма (који је својевремено и настао на простору трговине и приватног власништва), покушај за сада последњег универзалног тотализовања се одвијао, пре свега, на пољу економске глобализације.

У свету чији су облици групног организовања, од интересних група, држава и надржава до међународних организација и транснационалних корпорација, те међународних покрета метастазирали и у ширину и у дубину, обухватајући својим утицајима животе појединаца и традиционалних заједница неупоредиво више него и најтоталитарнија „класична“ држава, десило се чудновати процес. Кроз рециклиране обрасце раног, индивидуалистичког либерализма који се рекламирао да је деидеологизован, пре свега економске, колективне интересне групе, подупрте од стране државе са империјалним амбицијама, покушале су да изврше двоструко дејство. Прво дејство се огледало у покушајима растварања или „минимализовања“ свих традиционалних и многих рано-модерних облика организовања зајединца (породица, верска заједница, нација–држава), осим оних које им непосредно служе, чинећи то уз помоћ индивидуалистичког „уситњавања“, тј. стварања антагонизама идеолошким и практичним фаворизовањем „појединца“ и његове наводне еманципацијске „добити“ уколико окрене леђа заједницама у којима егзистира. Друго дејство представљало је наметање тј. обједињавање кроз сферу економских делатности под исприком старих, првобитних теоријских поставки либерализма, које је имало, у позадини, и политичке и идеолошке и културне „извођаче пројекта“.

Премисе учења раног либерализма шкотских филозофа (Хјума, Адама Смита и Фергусона) о егоизму као покретачу прогреса, где себични интереси под спољашим околностима, пре свега слободног тржишта и институционално-правних установа (који их „неминовно“ терају да се понашају рационално), спонтано воде до личног и друштвеног развоја којим се преовладавају сви нивои кризе модерног доба,

неолиберални идеолошки пројект узео је за своју одскачну даску. Истина је, наравно, била знатно другачија. Заправо је и првобитни либерализам себичне пориве, „тј. вишак похлепе“ појединаца „претварао“ у друштвени развој пре свега њиховим „извозом“, то јест пљачкашком акумулацијом капитала од времена великих географских открића – до времена краја стварања колонијалних империја и његовим потоњим инвестирањем у епцентре индустријског друштва, и све то уз помоћ спреге ондашњих државних институција и приватних компанија, а не правним-регулативима и слободно тржишном утакмицом, који, узгред, историјски нису ни настали као резултат индивидуалних интеракција. Тим пре се себични, похлепни пориви оправдани индивидуалистичким либерализмом за „економски позитивне“ не могу поимати на основу идеолошких премиса у свету где су облици финансијско-економско удруживања створили хијерархијске структуре глобалних домета, јаче и развијеније од многих класичних држава. Ове су структуре, како генеза светске кризе показује, под класично-либералним изговорима заправо учиниле и проузроковале све супротно од онога што пропагирају основни постулати либералног креда. Правно-институционални оквир (државе и државне, те међудржавне регулативе) и слободно тржишни амбијент, не само да није усмерио економске актере да се понашају „рационално“ и реално, већ је послужио као рационализација, оправдање страстима похлепе које су набујале на глобалном плану. Након што је пренадувана „финансијска реалност“, а пошто је глобализација заокружила економију у један (у великој мери тесно повезан) светски систем па више није, као до тада, било довољно простора за „издувни, вансистемски вентил“ ирационалне грабежи, нити довољно реалних средстава и новца да се задржи „степен прогреса“ који их задовољава, егоистичке страсти су се понајвише распомамиле у домену финансијског пословања, узрокујући на дужи рок унутрашње, системско урушавање на теоријском плану „идеалног“ слободног тржишта.

Потрошеност постојећих парадигми

Након најновијих догађања, историјска потрошеност свих модерних идеологема, тј. њихово лицемерно „постмортем“ употребљавање, сваким даном постаје све очигледнија. Преобликовање и урушавање у стварности далеко је одмакло од теоријских концепција модерне. Зато нам враћање на њене појединачне раније моделе, а ради објашњења и налажења решења за постојеће проблеме (у економији, рецимо, на моделе Маркса, Кејнза, па и Листа) пре свега сведочи о неадекватности, „окамењености“ савремене мисли и праксе, које крхотине модерних мисаоних конструкција, попут „секуларизоване схоластике“, држе заробљене. Динамика стварности је отишла далеко испред ових теорија које су својевремено покушале да је објасне и преобликују. Данас ове парадигме, као стварносно превазиђене, углавном представљају засторе, урушена Потемкинова села што закриљују хоризонте нових увида.

За „рашчишћавање“ модерних парадигми није подесна ни постмодерна. Теоријска постмодерна мисао је ионако само продужетак модерне, њен резултат и последица, ма колико на површини тежила њеном порицању и одбацивању. Она може да на општем плану проблематизује догматизам рационалности и деконструира његове (заправо већ историјски деконструисане) модерне пројекте, да нам укаже на вишесмисленост или слојеве значења, на присутност културно-историјских и језичких конструката у стварности који су представљају за универзалне, непобитне истине. Но, постмодерна не додирује суштинска становишта које је, у покушају да реши кризу егзистенције и заједнице, породила модерна: противљење свим ауторитетима кроз еманципацију не само мишљења већ целог живљења, веру у моћ самоусавршавања, уз истовремено порицање или одбацивање личног и културног наслеђа, етику људске „узвишености“ иза које се крију пориви саможивости, манипулације и господарења. Напротив. Играјући се над рушевинама саморазорених рационалистичких пројеката, постмодерна заправо, кроз интерпретирање и деконструисање, и шире, кроз релативизацију вредности и спознаје, истовремено врши оправдање индивидуалне децентрираности тако да на микроплану одржава у животу основна становишта и „достигнућа“ модерне, односно стање испражњене егзистенције и сужење перспективе кретања до којих их је модерна и довела.

Јер та становишта, управо ослоњена на индивидуалну фрагментираност и децентрираност, односно од ње поиман, најчешће себични интерес, још животаре у друштвеној пракси и теорији, пре свега у економији и политици, али и природним наукама ¹, са својим модерним полазиштима, кризним ескалацијама и катастрофичним одредитима. Економска криза је за то најновији глобални показатељ, својеврсно упозорење да истрајавање на досадашњем путу води све тежим и погубнијим кризама, болни путоказ ка увиду да више није довољно делимично модификовање постојећих, нити креирање нових парадигми, чак ни практично комбиновање различитих метода на основу досадашњих искустава модерне – ако се не искорачи из сржи модерне, и то не само њене рационалистичке димензије. А срж модерне, криза егзистенције која се очитује у релацији према другом бићу и широј заједници, почела је као духовна, религиозна криза. Како су сви покушаји „специјализоване секуларизације“ да одмене духовност убрзо постали простори тоталитарних пројеката са метафизичким, парадуховним претензијама, чак и када њихови „извођачи“ нису били свесни тога, управо та спознаја сведочи нам да је, испод појавних облика свих криза, у њеној основи духовна криза, криза самог људског бића, са слабошћу и ограниченошћу разума и подложношћу деструктивним страстима услед одсутности, лишености духа.

1. Слично као и у друштвеним делатностима и наукама, дешава се и у природним, егзактним наукама. Тамо је модерна, која се увукла у перспективу научности кроз рационалне интерпретације резултата појединачних, експерименталних истраживања, већ више од пола века покушавала да обузда и задржи научна достигнућа у оквирима

стабилног, монадолошко–корпускуларног, материјалистичког модела и спречи уобличавање нових, холистичких, енергетских, динамичних погледа и пракси деловања, јер би оне довеле до суштинског превредновања, не само природнонаучних погледа на свет, већ и до темељне промене погледа на човека и друштво, односно на савремено живљење, а то многим није у интересу. Такве „обуздавајуће теорије“ нпр. у физици јесу и теорија релативитета или новија теорија супержица (superstring theory) које углавном служе да се достигнућа квантне механике и Планкове и Хајзенбергове спознаје сложеним математичким моделирањем колико-толико задрже у границама које постулира модерна. [^]